

FILLÉRTÁR

mindennemű közhasznú ismértek terjesztésére.

20.]

Kijön minden szombaton

[Julius' 12-kén, 1834.]

Z r i n y i.

Ezredek folytak le, 's még mindig magában állott Leonidas a' világ' történetében, egyetlen remek-páldájaul a' hős vitézségnek. Végre ugyanazou isteni felséges látmányt, a' szabadság' és honszeretet' áldozatában magyar hazánk ismételé, azon különbséggel, hogy itten Szolimán szultán hős volt és a' szerencsének kedvence, nem, mint amott Xerxes, nők és herélték közt pulyán nevelkedett.

Zrinyi nemzetsége a' Szubicsok' régi származéka vala, kik Béla alatt már Brebiri grófok voltak, 's utóbb őket a' magyar királyok, vitéz hűségökben bizva, több ízben horvát- és dalmátországi bánokká tevék. 1347. Brebiri gróf György több ajándékok közt Zriny vagy Zeriny várát is adományban kapván nagy Lajostól, a' Brebiri nemzetségnek Zrinyi ágát állapítá. Gróf Zrinyi Miklós, Miklósnak fija, Péternek unokája volt, ki 1493. Modrusnál találta vitéz halálát; anyja Johanna Torqvata Manlia vala, a' korbáviai gazdag grófnak, Karlovich Jánosnak leánya. Már gyermekkorában kitünteté Zrinyi azon hősi lelket, melly felséges halálában oly páratlanul dicsőült. V Károly leventái méltósággal, hadi paripával és arany lánczal tisztelé az ifjonecznak Bécs' ostromlásakor kimutatott vitézségét. Zápolyának és nagy szövetségesének, Szolimánnak, háboruskodásában nem vala ostrom, ütközet, és valamire való esata, mellyet Zrinyi hírének emlékévé nem teve. Ily alkalmakban töbnyire az elő's utóhadat vezérelgeté, a' szerint, mint itt vagy amott volt nagyobb a' veszély. A' könnyű lovasságot, mire a' magyarnál nem született a' világon alkalmasb nemzet, legnagyobb tökélyre képzé ki Zrinyi szünetleni gyakorlásával, rögtönös munkásságával, találmányos szellemével és fortélyával. Hódoltatói alakja, egész

tényére kiömlő elevensége, királyi adakozósága a' jutalmazásban, részrehajlatlan komolysága a' büntetésben nem sokára bálványává tevék vitéz hadainak, 's vezérlete alatt készeknek mutatták magokat a' lehetetlenséget is megkísérteni. Oly nagy is lön tekintete Zrinyinek, hogy a' pesti húzamos és kétséges ütközetnek 1542. csupán megjelenésével vetett véget.

Szolimán szultán negyven esztendei győzedelmeinek Európában, Ásiában, Áfrikában, most a' mi teljes elnyomásunkal akára feltenni koronáját; kezében vala már a' kereszténység' előbástyája keleten 's nyugoton, Belgrád és Rhódus, kezében magyar hazánk' nagy része, 's most ősz korában is hős akart maradni. Megindula Stambulból 1566. júliusban, Sziget lévén vágyainak első czélja, ámbár ha azon tévelygésben nem lettek volna a' törökök, hogy Zrinyi Bécsben van Maximiliánnal és Svendivel hadfolytatásról tanácskozni, ezen helyet nem fogák ostrom alá venni, oly nagy volt Zrinyinek híre, a' diadalmasnak.

Zrinyi meghallá, hogy Szolimán Belgrádba ért, 's az előcsapat már Siklósnál sátorozik. Az ellenség' erejének megtudása, 's övéinek egy szerencsés kezdettel nagyobb vállalatokra feltűzélése végezt válogatott csapatot küldé bajnok Alapi Gáspár alatt Siklóshoz, 's ezen másfél ezer ember 4000 törököt vága le egy zivataros éjszakán, és számos fogollyal, gazdag zsákmánnyal tére meg Szigetre. Szolimán fogcsikorgatva hallá ezt, 's dühhel iramlott Szigetnek; 65,000 ember nyitá meg előtte a' véres utat, és Hamzsán bég pécsi basájának ki vala adva a' parancs, hogy Eszéknél a' Dráván tizen négy öl szélességű hid legyen kész. De a' kiáradott folyam háromszor tépte el a' munkát, 's a' nagyurnak békijelentetett az építés' lehetetlensége; ez mérgében elszakított egy darabot köpönyegéből, 's azt iratá rá arany betűkkel: „Igy szól Szoli-

mán, a' nagyur: ha te, tunya szolgál, hidat nem ütsz megérkezteig, 's a' két partot egybe nem kötöd, ezen köpönyeggel fojtatol meg, és fejed a' hid' karójára szegezted fel' — a' hid' más fél napra állott, 's augustus' 1 — 5 napjáig átmenne rajta a' szultán két száz ezer emberével. Megérkezvén Szigethez, sátora egy dombon állott, 's onnan nézte az alatta elterült sokaságot, kevélyen, mint egy isten. Midőn beestvedék, minden álgyuit egyszerre sütteté el, 's háromszor kiáltá el számtalan temérdeksége földrendítőleg Allah-ját; a' vár' maroknyi népe, harmadfél ezeren, háromszor Jézus' nevét.

Ekkor összegyűjté Zrinyi fő és köz embereit a' vár' udvarára, vidámon lépe közéjök, sugárzó tekintetettel és harsány szavakkal imígyen szóla hozzájuk: „Kedves bajtársaim, itt az idő! Azok ott kinn nagy számukban 's hatalmukban biznak; mi az egeknek urában 's tulajdon keblünkben. Mindenek előtt legyünk egyek, mindenek előtt a' belső ellenséget, a' szenvedelmet győzzük le. Esküdjünk meg itt egymásnak az öröklétű' színe előtt, ki minden hitseggést réműletesen bosszul meg. Én esküszöm meg először, hűséget igérvén mind halálig vallásomnak, királyomnak, hűséget a' gonosz ellenségétől kegyetlenül tiprott hazának. Hagyjon el engemet az ég, ha titeket elhagylak, hagyjon el, ha veletek testvérileg nem osztok meg fájdalmat 's örömet, győzedelmet 's halált. Ha majd eszem, légyen vezéreték Alapi Gáspár, az én jó barátom. Ki felsőbbségének nem enged, haljon meg; ki helyét csak egy pillantatra is elhagyja, haljon meg, ugy szinte, ki a' hitetlenektől levelet fogad el, vagy azt találván olvassa. Kik rettegve titkon sutognak, függjenek; ugy az is, ki azt látván, fel nem adja. Haldoklóknak nincsen többé titkuk egymás előtt, mi pedig hitünkért 's hazánkért halálnak szentelők magunk'. Most esküdjetek meg nekem, mint én nektek megesküvém.“ Tisztek 's egész csoport elszánt lélekkel kiálták, hogy ők is ugyanazt esküszik; 's ekkor mindjárt egy szerencsés kirohanás történt.

Augustus' 7-kén dühös csatázás támadott az új város' birtokáért, 's a' várbeli tornyok rengtek, iszonyu zörejjel hullottak le a' harangok, és számos nép veszett el, de hasonlíthatatlanul nagyobb vala a' törökök' vesztesége; éjszaka

maga felgyújtatá Zrinyi az új várost, és sok jantsár oda égett. A' környék' erdeji leterültek a' török fejszék alatt, 's a' várhoz tornyoztatának, hogy részént a' falak megmászathassanak, részént lohogó tüzvel vétessék körül a' vár. Több izbéli megrohanás hatalmasan veretett vissza, mindazáltal augustus' 19-kén az ő város is meg vala véve, hét helyen rontván be egyszerre a' törökök, 's a' maroknyi sereg visszaszorított a' várba. Zrinyi jelen vala, szabdalta az ellenség' nagyait, 's a' halált kereszte, legdühösb tolongásban kutatván a' vezéreket. Sok nemes hullott el mellette, 's az elbúsult hős istenhözzáddal ereszté őket az idvek' honjába. Három ezer emberébe került Szolimánnak e' győzelem. Másnap elesett Ali Porduk is, a' pattantyusság' vezére, ki reggeltől késő estig álgyuztatott.

September' 7-ik napjáig mindennap több megrohanások történtek; Zrinyi mindig győzött, 's a' vár körül annyi halott feküdt, hogy a' nagyur visszaborzadt táborával és fegyvernyugvást kért a' várbeli csapatkától haltjainak eltemetésére. Augustus' 29-kén maga is lóra ült a' hetvenhat esztendő öreg szultán, 's tüzelte seregeit e' nagy napon, mellyen tavál Belgrádot megvette, 's negyven esztendő előtt Mohácsnál győze; de Zrinyi mint a' szikla állt, 's elzsákmányolá a' már falaira tűzött lófarkokat. September' 4-kén meghalt buvában a' nagyur, hanyatlani látván fegyverdiességét, egyszer's-mind a' tábori döghalál martalékjává lévén. A' tábor annyira elcsüggedt és lankadt az ostrom' lassu menetelén, hogy szükségesnek látta a' nagy vezér szultánja' halálát eltitkolni, különben a' tábor zendülésétől félt. September' 5-kén felgyújtatott a' külvár, 's egy iszonyu szélvész frigyessülni látszván a' törökökkel, lehetlenné tette az oltást. Zrinyi a' belvárba szorult; utána a' temérdek nép: de a' rendíthetetlen hős megvetvén a' lepkevény szerencsét, melly tőle távozott, vitézül kizárta a' kapun. Már semmi élelem nem volt; helyheztetésük végső inséggel járt, 's mindnyájan elhalaványultak, csak Zrinyi nem: mert csak ő nem reménylt soha szabadulást, hanem egész lélekkel elszánta magát.

September' 7-kén minden álgyu dörgött, a' török tábori musika alatt, 's borzasztó A!áh! ordi-

tással köz megrohanás kezdetett. A' belvárba is tűz löketett, melly hirtelen elharapódzott. Űtött a' végóra. Zrinyi nyugodtan, 's mosolyogva szobájába mene, Serenk Ferencz fegyvernökét kiáltván, előhozatá minden fegyvereit. Legpompásabb ruhájába öltözött, kalpagjára megbeesülhetetlen gyémántos forgóját tüze, száz aranyat 's a' vár kulcsát zsebébe tevő „ne mondják a' pogányebek,“ ugymond „hogyan vetkeztetnek le.“ Atyja' kardját választá ki: „ezzel vívtam ki első győzedelmemet“ mondá „'s ezzel vívom ki mit az ég felőlem elhatározott.“ Ekkor kiment az udvarra, hol övéi várták, 's így szólott hozzájuk: „Látjátok, hogy nem az ellenség, hanem maga az ég harczol ellenünk a' tüzzel. Jusson eszetökbe eskütök! Nem volt áruló 's gyáva eddig közöttünk, adja Isten, hogy ezen utolsó órában se találjak olyat. Most ki fogunk menni; mert ha meg kell halni, haljunk meg vitézül, emlegesse meg nevünket a' maradék, 's példánk gyulassza tettekre. Én elől megyek, jertek utánam!“ Ekkor magnyittatá a' vár' kapuját, Juranics Lőrincz, legszebb ifja seregének, melly most már hatszázra olvadt, mellette vivé a' magasan lobogó zászlót. Elsüttete egy álgjut 's annak füsté között maga lépett ki először; mindjárt ott érte lövés; lerogyott; de fetrengve sem hagyá magát, kitekerék kezéből a' kardot, 's ő előrántván öve melől handzsárját, agyon szurdosá a' kít ért. Most második lövés érte 's egy harmadik, 's lelke felszált az egekbe. Katonái is mind elvesztek, részint mellette, részint a' lángoló várban, hová őket a' sokaság visszaszorítá.

Zrinyi már nem vala, de bosszus lelke halált és romlást terjeszte a' duló pogányságon. Vig riadozás közt tolakodának a' várba; de egyszerre csattanás esik, mintha ég föld beroskadna: mert Zrinyi kanóczakat vettetett volt a' löportoronyba, 's most az fellobbanván, képzeltetlen számu törökség repüle fel a' levegőbe, számtalan bódultakat zúztak el a' szét rugott omladékok.

Huszezer emberbe került a' töröknek e' győzelem. Zrinyinek elvágatott feje, 's a' jantsárok' agája a' nagyur' sátora előtt szegeszteté rudra. September' 9-kén öccsének küldé azt a' nagy vezér, Budára, Szokolovics Mustafának,

hogy az viszont küldené Györbe Maximilián' fővezérének, gróf Salmnak, szivreható levelet irván mellette Zrinyi' hősi haláláról. Az egész császári sereg gyászolva jelent meg a' dicsőültnek halotti miséjén.

Batthyáni Boldizsár, Zrinyinek veje, Csáktornyára vitette a' tisztelt főt, hol sz. Ilona klostromában, első hitvese Frangepán Katalin, egy leánya és három fija mellé temetteték. Második hitvese volt báró Rosenberg Éva, mindeniktől több leányi maradtak, és György fija, utóbb tárnok-mester.

S t r u c z m a d á r.

Jóllehet ezen madárnem a' régi szárazföldnek nagy részén elterjedt, csaknem semmit sem változott; az indiai 's áfrikai strucz közt semmi sajtáságos különbszet nem vétetik észre; egyetlen különzés, melly tétethetett, a' színben és növésben áll. A' szürke strucz legkisebb; magassága csak 6 láb 7 hüvelyk (2 méter és 13 centiméter; a' méter egysége a' hossz mértéknek, centiméter annak századrésze, mintegy 4 1/2 vonal). Az egyik kép fekete him- struczot, a' másik szürke himet és nőt ábrázol.

A' fekete strucz nagyobb a' szürkénél, azért nagy strucz melléknevet kapott; találtatik 8 láb 5 hüvelyk (2 méter 73 centiméter) magasságu is. Ez a' nem, vagy faj, egyvelgest van a' másikkal, Áfrikában és Ásiában. Ha az alak hasonló volna, a' fekete strucz' nagysága két annyi lenne mint a' szürkéé.

Nyilván van, hogy a' strucz nincs a' levegőbe felemelkedésre létegezve; miben nem nagy nehézsége gátolja, hanem az, hogy szárnyainak ereje nincsen idomban súlyához.

Ezen madár' természet - históriája sok ideig összevegyítették hagyományos balgaságokkal, mellyek számüzettek végre a' tudományok' sorából, de a' nép' hiedelmében még maig is dívatoznak. A' strucz' gyomrának vasemészthetés' szokatlansága tulajdonított; az egész nem megfosztatott a' legközönségesbb ösztöntől; a' nő, mint regéltetett, semmiben sem nyilvánosítá az anyai gyöngédséget, 's a' szentirás gyámolítá hatalmas tekintetével ezen véleményt;

a' strucz bátorságban hívé magát, mihelyt valami tárgy elfogá tőle a' veszély' látását 's a' t. Azonban fenmaradhatott neme; oly helyeken lételezvé, hol ellenségei sokak, hol semmi sem védi azoknak megtámadásuktól: megfosztva még is nincs segédeszközöktől az elveszés' okai ellen, mellyek környezik és mindenfelől fenyegetik.

Hogy ezen állat jól megismertethessék, legkedvesebb hazájában, Áfrikában, kell vizsgálni. Mióta az angolok letelepedtek a' jó remény' fokánál, sok adatokat gyűjtöttek a' strucz' természettudományának öregbitésére. Némelyeket közlünk azon előadásból, melly 1822 Nagy-Karrunak, két hegylánczról, a' fekete hegyektől és havas hegyektől (montagnes noires — montagnes neigeuses) kerített terjedelmes pusztasíkságnak meglátogatásáról szól. Ezen régi holland gyarmatban, silány, agyages vagy krétás föld neveztetik Karrunak, mellyen igen kevés növény tenyészhetik. Forrás csak a' hegyek alatt, vagy némely egymástól igen tova fekvő oázokban találhatik. A' struczok e' sívtagokon teljes szabadságban futkároznak: némelyek egyedületek (solitaires); mások párosak, sőt 20 — 30-ból álló csoportokat is alkotnak.

„Megállapodánk, így szólnak az elbeszélők, egy a' pusztasíkság közepé felé fekvő forrás mellett, melly *Szarvorrú forrásának* (Fontaine du Rhinocéros) neveztetik. Szekereinkből kifogatott, hontentotta kalauzaink pedig keresésnek indulván, csakhamar két strucz fészket találtak. Egyik fészekben csak tojás töredékek voltak, hihetőleg magok a' madarak által széttörve, mert így rontják el gondoskodasuk' tárgyát, midőn valamely ellenségök' kutatása elől többé nem rejthetik; a' másik fészekben huszonnégy szép tojás vala, mellyeknek a' szekerekhez miképen viteléről kérdés támadott, mivel hontentottáinknak sem kosaruk, sem zsákjok nem vala. Az elvitelnek egy új módját rögtönözék ki, levetvén bőr lábravalójokat, száraikat vegökkal öszve kötve, és találmányukat ezen általvető nemübe rakván, mellyet vállaikra vettek. Ily éköltözetben jövének előnkbe, épen fel nem tévén, hogy meztelenségük illetlen volna. Kétszeres adat dohányt kértek és kaptak; igen meg is érdemlék.“

„Több más körülmények isméretekhez juttatának a' struczra, szokásaira 's vadásztatására nézve.“

„Beállván a' petelés' időszaka, a' him strucz nőket vesz magához: néha csak kettőt, de nem gyéren hatot is. Egy himnek minden nőstényei egy fészekbe tojnak, 's a' költés' gondjában osztoznak. A' fészek földbe van vájva, 's a' gödör' hányadéka a' körület' feltöltésére szolgál. A' tojások igen ügyesen vagnak elrendelve a' hézak' kímélésére 's a' melegség' megtartására; a' kis vagy hegyes vég közép felé van be fordítva, a' másik pedig szélé' felé. Mindenik nő sorjában ül a' tojások mindegyikén; éjente maga a' him váltja fel őket, mikor nemcsak a' melegség' tartása forog fenn, hanem a' tojásoknak vagy az új kelésnek török rókától, macskatigristől és más rablóktól védelmezése is.“

„Egy fészekben néha hatvan tojás is van; de leggyakrabban csak két nő tojománya találhatik benne, azaz 24 — 32 tojás. A' költés nem szünteti meg a' tojásokat, csak hogy a' későbbi tojások nem tétetnek a' fészekbe: a' kotlósok félre tojnak, 's első táplálatul tartják a' kibujandó csirkék' számára. A' költés' ideje 36 — 40 napig tart, az évszak' hőmérséklete szerint.“

„Azt tartják, egy strucztojás felér 25 tyuktojással. Friskorában, mint a' milyeket hontentottáink hoztak a' szarvorrú forrásától, oly eledel, mellyet a' falánkok meg nem vetnek. A' fohoniak oly módot találtak ezen tojás' főzésére, melly legalább felér szakácséinkal; ők azt vastag végével forró hamura teszik, másik végén kis lyukat csinálnak egy kis fa' bedugására, mellyel a' belső anyagot kavargatják, hogy egyenlően főjön meg; ez a' készítés egy csipetnyi sóval végeztetik és néhány szem borsal, 's a' készítmény igen jó rántotta.“

„Nem hogy ostoba madár volna a' strucz, mint tartatott, hanem inkább gyakran kijátssa ravaszsággal a' vadászt; 's valóban, csak ügyességének, vigyázóságának 's futása' gyorsaságának köszönheti, hogy a' gyarmatosok' heves üldözését kikerüli. Minthogy a' tollaival kereskedés igen nyereséges, sem költség sem fáradság nem kíméltetik, hogy sikeres legyen a' struczvadászat. Gyors lovakra ült lovagok

nagy tért bekerítvén, egyik a' másikhoz vergeli vissza a' szegény madarat, mellyet üzőbe vesznek, 's midőn az kifáradva leesik, hozzá járulnak és bottal agyon verik; a' puska számkivetve van ezen hajkorászásból, hogy valami rosszul irányzott golyó el ne törjön néhány tollat, vagy hogy a' kiöntött vér be ne keverje a' kakas' farkának gazdag ékességét, főtárgyát a' vadászok' kíváncsiságának. A' külön nem' tollazatjára nézve, majorságbeli madarainkhoz hasonlítottatnak a' struczok; hímek adják a' legszébb fejér tollakat, mellyek legbecsesebbek a' sokféle ékességekre."

„Ez az állat szerfelett mértékletes, mivel oly száraz pusztákban él, hol csak ritka fánövények találhatók, viz pedig majd semmi sem. Társaságos tulajdonságu; mivel nemcsak a' magához hasonlókat felkeresi, hanem önkényt egyveledik a' czebra, quagga és más négy lábú füvök' csordáihoz is, mellyek ugyanazon vidékeken járnak. Akár fiatal, akár vén, könnyen megszeli, megtanulja ura' szavát követni, 's kellemes bizodalmutvá lesz."

Valyon nem lehetne-e használni a' strucz' ezen jó természetűségét e' nemnek apródonkenti hozzánk, birtokunkba, sőt égővünkhöz is szoktatására? Ez oly nyereség lenne, melly a' vadaskertek' diszél szolgálta, mint a' hattyu a' viziállatok kevélységeül. Az okosság épen nem rosszalja a' fényűzésnek ily nemét, melly oly isméretekhez juttathat, mellyeket más uton talán soha sem fogánk vala elérhetni. Az első próbatételeknek a' strucz' megszeliadására Áfrikában kellene tétetniök a' földközi tenger' partjain; az ezen első próbából származandó daraboknak déli Európába kellene vitetniök, 's így tovább. A' strucz' kényesebbnek látszik mint a' chinai (vagy is inkább a' cochinchinai) aranyos fáczán, mellyel hüntetlenül általugratott az iszonyu hézak, forró hazájának és Bécsnek égőve közt.

S z e n t K i l d a .

Sokat hallani Eldoradóról, mert minden nemzetbeli kalandorok keresték azt, sok pénz' birásában helyezvén a' boldogságot; boszszankodva ismerék végre költött mesének ez

ábrándozat' hazáját. De van egy más Eldoradó, legalább volt még 40 esztendő előtt; egy sziget, hol a' meglegedés, egészség, 's minden, mi az életre multhatatlanul szükséges, a' legdúzsabb mértékben feltaláltatik, 's hol annál fogva létesülve látszik azon élet, mellyet annyi költők csak képzeletben tudtak feltalálni. Ez a' szerencsés sziget Sz. Kilda, a' hebridi szigetek egyike, Skótziahoz közel. Ezen szigeten, melly nem nagyobb öt angol mértföldnél, fátlan 's bokortalan, és még bazáltkösziklakkal is körül fogva, hogy azok 150 — 200 ölnyre felnyulva ugyan annyi bástyát képezzenek a' hánykodó világtenger' hullamai ellen, lakott 40 év előtt, 's talán még most is, boldog együgyűségben 180 ember (most csak 80 mondatik) kiknek az oceán a' világ' határa volt, 's kik közül csak ritkán jött vagy egy is által a' szomszéd szigetekbe, Skótziahoz pedig csaknem soha sem. Alacsony, kőből épült, náddal fedett kunyókban, szalmán heverészve, jubhörbe öltözködve, madarakkal éldegélnek, mellyeknek sokasága gyakran elhomályosítja az eget, ők pedig ezerenként öldösik el, 's tojasokkal, mellyeket száz ezerenként találnak, friss fűnövényekkel, árpa- 's zabkenyérrel. A' tehen- és juhhus legkedvesebb harapásuk; a' sőt és fűszert nem ismerik. Zabser pótolja ki a' bort, pálinkát és más szeszest italt; de a' legtisztább szirtpatak mindennapi italuk.

Gyönyörű szépséggel, ép pirossággal, vakító fejréséggel 's erővel, milyennel a' szomszédok közül egy sem dicsekedhetett, diszelegve, semmi betegséget nem ismertek e' lakosok. Dolguk nem volt, csak földjökét ásogatták. Halászat és madarászat multság vala nálók, 's tárgyai a' művészetnek, ügyességnek, de nem sanyaru munkák.

Meredek a' durvák azon sziklák, mellyek közt a' madarak fészkelnek; borzasztólag tátonganak a' merész hasadások azok közt, 's ádázosan csapkodnak köröslég zuhogó habjai a' tengernek. Szünetlenül halállal küzdve vakmerően járnak a' lakosok ezen sziklafalakon, egyik mélységről másira ugrándozván, kuszának, mászkálnak rajtok kézzel, lábbal, térdel könyökkel támaszkodva és ragaszkodva. Az ifju vetélkedve igyekezik mások felett kitünni, 's egyik szirtől a' másira gebeszkedik, hol

n' lábujjak is alig férnek el, annyival kevésbé a' láb.

Egyetlen egy sziklaöböl képi a' kikötőt ezen szigetre, mely következőleg a' legszabadabb status, mely csak képzelhető; mert mellyik hadi hajó hányna itt horgonyt, daczolatólag a' hullámtorlással? A' régi szokás meghatározza, mit kívánhat a' sziget' ura, egy lord Mac-Leod, ki évenként egy tisztet küld oda a' csekély adó' felvételére, 's olykor olykor elfogad néhány követet, kik őt nagyobnak tartják a' legelső monarchánál, 's otthon nem szoknak egyébről beszélni, mint arról, hogyan tud az lovagolni, milyen üvegablakai, messzelátói, fáji 's erdeji vannak; 's mindezek a' legcsudálatosabb dolgok előttök. Ily gondolkodásu, ily kevés szükségű emberek alig ismernek törvényt; nincs kitől félnők. Angolország nincs oly bátorságban külső ellenségtől, mint ez a' kised ismeretlen sziget égmagasságu sziklái megett.

Miképen van mind ez mostan, nem tudjuk. Ki utazik e' szigetre, hol nincs mit tanulni, egyebet annál, mily boldog legyen az ember meglegedésben; hol nincs mit látni boldog embereken kívül? 1782-től 1790-ig senki sem látogató meg őket, vagy legalább semmit sem adott rólok hírül. Ki tudja, nem csúszott e' he ide is azólta az elégedetlenség. Itt boldog Árkádia volt és az aranykor, de hibázott még valami ezen szigetlakóknál, mi a' legszerencsésebb néppé tette volna őket: boldogságuk' öntudása, 's azon gondolat, hogy az arany és ezüst semmik meglegedéshez, szabadsághoz és jámborsághoz képest. Ők ezt tetteleg' gyakorlották a' nélkül, hogy szóval kifejezték volna. Ádott együgyűek!

Gyomor' hatósága.

Az ökor 24 óra alatt önhézségének nyolczadrészét eszi meg, 's gyomra ha megtelik, néha ötven fontot is nyom. A' hernyó 24 óra alatt háromszor annyit eszik, mint nehezsége; az ember ugyan annyi időben csak negyvened részét eszi meg annak, a' mit nyom. De vannak példái nagy evőknek és köelnyelőknek, kik szerfelett sokat birnak elfogyasztani. Némelyike ezen szerencsétleneknek gyomor' tiszt

títása végett nyeldesi a' követ, mások földet esznek telhetetlen éhők' csilapítására. Egész nemzetek is találtatnak kövők; például az új kaledóniták, kik a' csepegőkövet emésztk; az otomakák Amerikában, kik *Humboldt* szerint agyagot vagy földet esznek, melly kunyhóikban gombóc darabokban felhalmozva hever. A' bogarak' ehetősége szerfelett nagy. Ha például egy fűlász, (fűlbe mászó) két napig pohárban éhezttetik, azután kétté vágatik, az első rész neki esik a' hátulsó résznek, és felfalja azt. Némelly bogárnak töbyszerű gyomra van, mint a' sáskának, a' nádálnak pedig egész hasa gyomor. Némelly állatnak igen rövid a' torka, 's a' gyomor mindjárt szája alatt van, p. o. a' ragadozó halnál. Ha az ilyen állatok megrontják gyomraikat, kifordítják azokat mint valami harisnyát, kimossák, 's ismét bényelik; szemlélhetni ezt a' czápahalnál. A' békával is ez történik, ha éhezttetés után enni adatik, mikor töbnyire megterheli aztán gyomrát. A' gyomor' elrontása mivelt és míveletlen nemzetenél egyiránt oka némelly betegségnek, és gyakran kívánatos volna, hogy az ember is kifordíthatná 's megmoshatná azt, mert az angol gyomortisztító nem találtatott elégnek e' végre. Már hajdan ugynevezett gyomorkefék használtattak ezen célra; de ismét kimentek a' divatból. Egy olasz kakas' gyomrának oly ereje van, melly erősebben nyom 173 fontnyi tehernél, mint ezt *Reaumur* megmutatá vizsgálódási által. A' tyukok' és más magevő madarak' gyomra is igen izmos; ily alkattatás nélkül meg nem emészthetnék mag-eledelüket. Azért néha fővenyet és követ esznek a' mag' emészttésének előmozdítására; 's az vétettet észre, hogy a' legjobb táplálatnál is megsoványódnak, ha követ és fővenyet nem kapnak.

Vizbefultak' felélesztése.

Még mindig közönségesen uralkodik az a' vélemény, hogy a' vízbe fultaknál a' tüdőbe 's gyomorba tódult víz okozza a' halált; azért minden ily szerencsétlent azonnal rendesen fejre állítanak, mihelyt kihúzzák a' vízből, hogy a' benyelt víz kifolyjon belőle; erőszakos rázással igyekeznek ájulásából felébreszteni; melegített

ágyba teszik megmeredt tagjainak elevenítése végett: de mind ezen segédmodok semmire sem valók egyébre, mint a' kétséges halálnak bizonyossá tételére.

Most már kétség kívüli dolog, hogy a' tüdőbe csak igen kis mennyiségű viz tolul, 's ez semmiképen nem húzhat maga után halálos következt. A' halált semmi egyéb nem okozza, mint a' levegő' hiánya 's behellésének lehetlensége. Egyszer'smind bizonyítja a' tapasztalás, hogy az élet darab ideig csak meggátoltatik, de ki nem oltatik, a' honnan oly módok találtattak ki, mellyek által az előbbeni munkásságára visszavezethetők.

Mihelyt valamely vízbe fult kihúzatott a' szárazra, azonnal szekerre, vagy más vivő eszközre kell fektetni, hosszában kinyújtván, egyikéssé oldalt fordítván és fejfel magasabban helyezvén mint lábbal, 's így vivén alkalmas helyre; mielőtt ágyba fektetik gondosan, és vigyázva vehetessék le, hogy a' test meg ne rázattassék igen nagyon; az előbbeni fekvésmód elég arra, hogy azon keves viz, melly a' levegőnek tüdőbe hatását elzárhatná, kimenjen. Ha csak lehetséges, minden oldalról szabadon álljon az ágy és alacsony legyen, hogy a' sűrűlődk könnyen hozzá járulhassanak. A' földön egymásra tett két szörderekalj még legcélszerűsőbb lenne chez.

A' test' megmeztelenítése után ki kell az ablakokat nyitni 's jó tüzet rakni a' kályhában, hogy a' levegőfolyás húzamosan tartson. Egyszer'smind dörgöltessenek a' szerencsétlen' tagjai flannel, kefével, vagy ingerlő szeszes nedvvel, mint kánfor szeszszel, folyékony lugzóval, vagy boreczettel bekent kézzel. A' testet csak lassanként kell felmelegíteni, szív' és gyomor' tájéka könnyedén dörzsöltetvén. Az orrlyukakhoz olykor olykor erősszagu szálvány anyag tartassék, mint kénkögöz és egyéb, 's az ajkak és orrezipák könnyű tollal vagy vékony szállal ingereltessenek.

Ajánlhatók továbbá hideg, ingerlő klisztirok, mellyek konyhasóval egyvelítvék, vagy egyszerűen vízből és boreczetből állanak. A' szájba, de kivált az orrba levegő hajtassék, hogy a' tüdő, a' mennyiben lehetséges ismét, megtöltessék.

Mind ezen segédnyújtást sokáig kell fáradszól folytatni, minthogy néha csak óra

mulva mutatkoznak a' visszatérő élet' jelei. A' szempilláknak könnyű vonaglása, az ajkak és arczok' gyenge veresedése, a' bőr' nagy lágyulása, 's nem sokára azután az altestben egy lassu korgás, még gyengébb sohajtás, melly néhány percz mulva ismételtetik, legjobb reményeket támasztanak, 's kettőztetett ipart és gondosságot kívánnak.

Mihelyt a' beteg ismét elkezde lehelleni, és érlüktetése visszatér, néhány kanál ó finom bort vagy gyenge pálinkát kell véle nyeletni, a' mellett tagjainak, különösen lábainak dörzsölését folytatni, míg az eszmélet előáll, mi nem ritkán jó sokára történik, mintegy mély meredségből ébredvén fel a' beteg.

J e g y z é s e k.

1) *Szeplővesztés.* Néhány estve egymásután, mielőtt az ember aludni menne, használjon erős sóvizet, melly úgy készül, hogy a' folyóviz felforraltatván, annyi konyhasó tétetik belé, a' mennyi csak felolvadozhat benne. Ezen vízzel, miután kihült, megnedvesítettetik az arczulat, nyak 's a' t. és le nem törültetik, hanem magától hagyatik megszáradni, 's akkor csak a' sópor dörgöltetik le.

Ugy is elveszthetni a' szeplőt, ha éretlen ribiszke, midőn veresedni kezd, kinyomatik, és annyi bűdöskötegy egyvelítettik közé, hogy hig péppé váljék. Ezzel 8 estve egymás után bekenetik az ábrázat, másnap mindig lágymelleg tejjel mosatván le.

2) *Fagyott tagok' gyógyítása.* Bodzavirág és összevágott beléndfű egyenlő mennyiségben két vagy négy lat vétetvén elő, tejjel hig péppé csináltatik 's egy óranegyedik főzetik, utóbb mind estve felmelegítettetik. Ezen pépben alvás előtt minden estve addig tartatnak a' szenvedő tagok, míg a' baj el nem mulik a' fagy' kimentével.

3) *Növényházak.* Muszkaországban az által eszközöltetik szelidebb éghajlatot kívánó növényházakban a' melegség, hogy tehenistállóbul eresztetik azokba levegő. Ezen bánásmód a' fűtés' kiméletéből utánzást érdemel, kivált oly helyeken, hol az istállók könnyen közösülésbe hozhatók a' növényházakkal, hogy az istálló falán elég nagy nyílások hagyatván, a' melegebb levegő átszivároghasson. Csak az a' kérdés, nem ártalmas-e a' tehen- és lógöz némelly növényeknek?

4) *Hangos beszéd, dallás, és olvasás* egy neme a' mozgásnak, 's azt tartják, ez is

egy oka a' papok', szónokok' és professorok' hosszabb életének. *Dr. Andrew* azt jegyzi meg tréfásan, azért van az asszonyoknak kevesebb testi mozgásra szükségök, mivel rendszeren többet csevegnek, mint a' férfiak. A' dolgos emberek, kik ülve szoktak munkálkodni, tudtokon kívül is dallásra fakadván, ez által nem kevésbé tartatik fel egészségük, melly különben a' folytonos ülésnél hamarabb meg fogna romlani mozgás' hiánya miatt. —

N a p l ó.

Julius' 12-kén 1704. *Lescinszky Szaniszló* XII Károly svéd király' pártfogása által lengyel királynak választatik. — 1806. a' rajnai szövetség' aktája aláíratik, Bajorország, Würtemberg, a' herczeg primás, Baaden és még 12 kisebb hatalmasságok a' német szent birodalmi szövetségből kilépvén.

— 13-kán 1793. *Corday* (Marie Aline Charlotte) nemének minden kecsével 's ritka bátorsággal bíró leány, mély gyűlölséget szíván lelkébe a' hajdanakor' történetírásából minden elnyomók ellen, feltevé, hogy *Marat*-tól megszabadítja hazáját, mert ezt nézé azon szörnyek' fejeül, kiket akkor vérvíóknak (*buveurs de sang*) neveztek. Hazáját, a' Normandiát, elhagyván, Julius' 12-kén Párisba ér; kétszer megy *Marat*' lakjába, de nem bocsátatik elejébe. Még az nap este ír hozzá: „Polgár! épen most érkezem Caenből. Hazaszeretete azt téteti fel előre velem, hogy ama' tartomány szerencsétlen eseteit tudni akarja. Bocsásson egy szempillanatra magához; szorgos titkokat kell felfedeznem.“ *Virrad* a' másik nap; *Charlotte Marat*' házához; keblében gyílok. A' calvadosi gyűlésekkel áll elő a' leány; *Marat* csupa figyelem: „Rövid időn mind a' hóhérpadra ezekkel“ dörgi, 's e' pillanatban szívében fordítja meg kését *Charlotte*. Egy áldozó *Vestaként* állott a' leány bátran az összetódultak között; az apátság' tömlőcébe viszik. „Hadd haljak én meg e' leányért!“ könyörge egy ifju. Igen, meg kelle halni annak is. Önérzete' méltóságos magatartásával állott a' szüz a' revolútiói

ítélőszék előtt; minden felelete határozott volt és nemes. Tettéről ugy szóla, mint a' mellyel hazája iránt tartozott. Julius' 17-kén veres köpönyegbe takaródzottan vívék a' vérállásra; mosolygó tekintettel ment végig a' népen keresztül, melly, mint örökké bolond, szidalmazá. Ezen nyugalmában maradt végső percezeig. A' sokaság közül egy szózat hangzék: „Nézzétek, nagyobb Brutusnál!“ *Lux Ádám* vala ez, Mainz városa' követe. Lelkesen írta az ítélő széknek, hogy ugy kíván ő is meghalni, mint *Charlotte Corday*.

Julius' 14-kén 1790. meghal *Laudon Gedeon*, Ausztriának nagy főhadivezéere, II *Fridrik*' méltó ellenje, 's a' törökök' rettentője.

— 15-kén 1815. *Napoleon*, a' változó szerencsétől egészen elhagyatván, megadja magát feltétlenül *Maitland* angol kapitánynak, *Bellerophon* lineahajó' parancsnokának; más nap *Plymouth* felé vitorláznak.

— 16-kán 622. Tulajdonképen *Muhamed*' szökésnapja; kezdete a' *Hegirá*-nak, vagy *muhamedi* időszámításnak. — 1793. Rómában, számtalan dühöngő nép' jelenlétében, álgyu- 's puskalövészek közt nyilván elégettetnek az arany könyv, a' feudális hatalom' minden emlékei, az inquisitio' aktái, számos rendkereszt, 's a' jelesb római nemzetségek' nemeslevelei, czimeirei 's a' t.

— 17-kén 1429. VII *Károly*, az *Orleans*-szüz' segítségével által 's elhatározott ígéretei szerint *Rheims*ban francia királynak koronáztatik.

— 18-kán 1757. *Gr. Daun*, ausztriai fővezér, *Kollin*-nál megütközik II *Fridrik*kel, megveri, 's azáltal a' királyt a' prágai ostrom' félbeszakasztására 's Csehország' elhagyására kényszeríti. *Mária Therezia* neki adta ezen ütközet' emlékére felállított ka'onai rendje' első keresztjét, 's mindig becsülé a' nagy fejedelemszony *Daun*' nemes karakterét. — 1374. *Petrarca* a' költő, 1690. pedig *Smith Ádám*, finanszista, 's a' „nemzeti gazdagságról“ irt halhatatlan munkának szerzője, kiműlnak.

P O Z S O N Y B A N,

ifj. *Schmid Antal*' betűjével és költségén.